

Literārā valoda un dialekti

1.uzdevums

1. Izveido tabulu, kurā ieraksti skaņu pārveidojumus augšzemnieku dialektā! Izmanto mācību grāmatu vai kādu speciālās literatūras darbu!
2. Papildini tabulu, izmantojot tekstu dialektā!
3. Pastāsti literārajā sarunvalodā, ko tu jaunu uzzināji šajā tekstā!

Videjuo i lībiskuo dialektu runuotuojus sauc ari par **lejšemņikim** voi **lejys latvīšim**, bet augšzemņiku dialekta runuotuojus- par **augšzemņikim** voi **augšlatvīšim**.

Ar izlūksni i dialektu saprūtam nanormātus volūdys paveidys, kuri pastuov tikai runys formā. Tī ir lela kotrys volūdys boguoteiba i paleidz kuplynuot kotru rokstu volūtu.

Iz dialekta (izlūkšņu kūpuma) pamata nūteiktūs viesturiskūs apstuokļūs veidojās rokstu (literaru) volūta, kuru kūp i normej. [..]

Runuodami par dzymtūs Latgolys latvīšu volūtu šudiņ, parosti lītojam terminu **latgalīšu rokstu volūda**, par tū ka myusu runys forma nav normāta, t.i., mes runojam kotrs sovā izlūksnē.

Latgalīšu rokstu volūtā ir nūdrukuots ap 2500 vysaidu izdavumu. Pymuo gruomota- 1730. goda katuoliskūs dzīšmu kruojums- leidz myusu dīnom nav sasaglobuojuse. Nuokušuo- 1753. godā izdūtais evaņģeleju tulkuojums- ir saglobuota. Obu gruomotu guoduotuojs latvīšim ir jezuīts Juoņš Lukaševičs (Joannes Lukaszewicz, 1699-1779), kūpā ar cytim goreigīm darbinīkim. Juo veiduotuo raksteiba, piec pūļu volūdys parauga, sasaglobuoja leidz pat 20.godu symta suokumam. Tū kūpe i pylnveiduoja cyti misionāri, sevišķi Mikeļs Rots (Michael Rott). 19. godu symta suokumā suoce veiduotīs ari latgalīšu laiceiguo literatūra, kuru vyslobuok puorstuov Jezupa Akeleviča (Jozef Akielewicz), Jezupa Macileviča (Macilewicz) dorbi, Gustava Manteifeļa (Gustav Manteuffel) kalendāri.

Tyka guoduots ari par muoceibu gruomotom- ābecem, gramatikom, vuordneicom.

Rūseigū dorbu puortrauce drukys aizlīguma pūsms (1865.-1904.), kod Latgolā nadreikstēja rakstiet, drukuot i lītuot gruomotys ar latiņu burtim; šejīnis latvīšus ceņtēs puorkrīvuot. Tūmār Latgola nūturēja sovu latviskumu.

(J.Cybuļs, L.Leikuma. „Latgalīšu ābece”)

Skaņas literārajā valodā	Skaņu pārveidojumi augšzemnieku dialektā	Piemērs
a	o	mozs
ā		
ī		
ī		

2.uzdevums

1. Pārveido teicienus no augšzemnieku dialekta literārajā sarunvalodā!
2. Par vienu no teicieniem uzraksti komentārus! Ja iespējams, mēģini rakstīt latgaliešu rakstu valodā!

Augšzemnieku dialektā	Literārajā sarunvalodā
Turitēs kai zuodža zūbi	
Sprindžoj kai teļš.	
Dzeivuosim- redzēsīm!	
Dzeivi nūdzeivuot- na kraklu sanosuot.	
Loba daudz navajag.	
Vīna bāda na bāda.	
Kaidš calms, taida atvase.	
Jauna slūta teiri slauka.	
Kauns kaulu nalauž.	
Tāva sāta myužam svāta.	
Kod kačš sātā, tod pelis olā.	
Veseleiba lobuoka par boguoteibu.	
Cyuka dubļus vysod atrūn.	
Čorts čortam i kūrpis šyun.	
Mēleite kai spēleite.	

(J.Cybuļš, L.Leikuma. „Latgalīšu ābece”)

3.uzdevums

1. Izlasi spēles „Rutku ceļšana” aprakstu augšzemnieku dialektā! Pārveido to literārajā sarunvalodā!
2. Spēlējiet klasē šo spēli!

Spēle **Rutku ceļšana.**

Vysi sasastuoj rotā (riņķī). Vīns ar vāzu īt apliek „kopuodams”- kop, kop, kop! Cyti jū aptur- tyrrr! I vaicoj: „Kur tu brauksi?”- „Rutku caltu.”- „Kur tovi bārnī beja?”- „Pakaļ skrēja.”- „Kai tu jūs naizpieri?”- „Pieru, pieru, i reikste nūlyuza.”- „Kai tu cytys nanūgrīzi?”- „Grīžu, grīžu, i nāzs nūlyuza.”- „Kai tu nanūvedi da kuznicam?”- „Nūvežu da kuznicam. Kuznics paēde brāgys putrys i patyka brāgys kotlā.”

Tūlaik tys, kurs „kopuoja”, suoc ar vāzu tyvuokū „rutku” „ceļt”- guož nu vīna suona, nu ūtra, gryuž ar vāzu cac kuģojis, cac gūrnim. Mieginoj vīnu „rutku”, ūtru. Kuru īsadūd „izceļt”, mainuos vītom. Tod īt tys „kopuodams” i vysu nu gola runuodams.

(L.Leikuma. „Gruomota školuojujīm”)

4.uzdevums

1. Noskaties J.Streiča filmas „Cilvēka bērns” fragmentu klasē!
2. Mēģini saklausīt un pierakstīt pēc iespējas vairāk vārdu augšzemnieku dialektā! Neskaidro vārdu nozīmi pārrunā ar skolotāju!
3. Klasē diskutējiet par to, kas raksturīgs Latgales novadam!
4. Ja iespējams, dodieties mācību ekskursijā uz Latgali, apmeklējot Aglonas baziliku, Latgales podniekus, Daugavas lokus un citus objektus!